فضایل و مقامات امیرالمؤمنین علیه‌السلام

به استناد منابع اهل‌سنت

حجت‌الاسلام والمسلمین محمدجعفر طبسی، پژوهشگر و استاد سطوح عالی حوزه علمیه قم

سیزدهم رجب، روز میلاد امیرمؤمنان حضرت امام علی علیه‌السلام، فرصتی است برای بازشناسی شخصیت والای آن حضرت که الگویی جاودان برای تمام انسان‌های حق‌طلب است.

به‌همین مناسبت، حجت‌الاسلام والمسلمین محمدجعفر طبسی، پژوهشگر و استاد سطوح عالی حوزه علمیه قم، با حضور در خبرگزاری حوزه و با استناد به منابع معتبر اهل‌سنت و شیعه، به تبیین ابعاد مختلف شخصیت امیرالمؤمنین علیه‌السلام پرداخته و با تکیه بر روایات صحیح‌السند، مقام والای علمی، عصمت و جایگاه جهادی آن‌حضرت را تشریح نموده که متن کامل آن را تقدیم شما فرهیختگان خواهیم کرد:

بسم الله الرحمن الرحیم

ابتدا میلاد با سعادت سیدالوصیین و امام‌المتقین، حضرت امیرالمؤمنین علی علیه‌السلام را به پیشگاه مقدس ولی‌نعمت‌مان، حضرت حجة‌بن الحسن العسکری عجل‌الله‌تعالی‌فرجه‌الشریف و به عموم مسلمانان، به‌ویژه شیعیان و پیروان آن‌حضرت، تبریک و تهنیت عرض می‌کنم.

در این مجال، چند محور مهم را در رابطه با حضرت امیرالمؤمنین علی علیه‌السلام خدمت عزیزان عرض خواهم کرد.

• محور اول: ولادت با سعادت امیرالمؤمنین علی علیه‌السلام

به‌اعتراف بزرگان فریقین (شیعه و اهل‌سنت)، ولادت امیرالمؤمنین علی علیه‌السلام در کعبه معظمه اتفاق افتاد. برخی از علمای بزرگ اهل‌سنت در این‌باره ادعای تواتر کرده‌اند که ولادت آن‌حضرت در جوف الکعبه (درون کعبه) بوده است.

مرحوم شیخ مفید (متوفای ۴۱۳ هجری قمری) از بزرگان علمای شیعه امامیه، در جلد اول کتاب ارزشمند «الإرشاد فی معرفة حجج‌الله علی‌العباد»، صفحه ۵ می‌نویسد:

«هیچ مولودی پیش از علی علیه‌السلام در خانه خدا متولد نشد و پس از او نیز متولد نخواهد شد و این فضیلت، برای آن است که خداوند عزوجل بدین‌وسیله مقام حضرت علی علیه‌السلام را مورد تجلیل و اکرام قرار داده است.»

همچنین سید شریف رضی (متوفای ۴۰۶ هجری قمری) در کتاب «خصائص‌الائمة علیهم‌السلام» صفحه ۳۹ به‌تفصیل به این موضوع پرداخته است.

علمای برجسته اهل‌سنت نیز به این واقعه تاریخی اذعان داشته‌اند؛ از جمله گنجی شافعی در کتاب «کفایة‌الطالب» صفحه ۴۰۷ چنین می‌نویسد:

«امیرالمؤمنین علی علیه‌السلام در مکه، در داخل بیت‌الله‌الحرام، در شب جمعه سیزدهم ماه رجب سال سی‌ام عام‌الفیل متولد شد و هیچ مولودی، نه پیش از علی و نه پس از او، در خانه خدا متولد نشده است.»

علامه امینی رحمة‌الله‌علیه در جلد ششم کتاب ارزشمند و گران‌سنگ «الغدیر» صفحه ۳۶ از آلوسی، مفسر مشهور اهل‌سنت چنین نقل می‌کند:

«ولادت امیرالمؤمنین علیه‌السلام در خانه خدا از وقایع مشهور تاریخ جهان است و چنین رخداد مهمی با این درجه از شهرت، درباره هیچ شخص دیگری گزارش نشده است.»

حاکم نیشابوری، محدث و نقاد برجسته شافعی‌مذهب (متوفای ۴۰۵ هجری قمری)، در جلد چهارم کتاب «المستدرک علی الصحیحین» صفحه ۱۹۹ می‌نویسد:

«تواترت الأخبار أنّ فاطمة بنت أسد ولدت أمیرالمؤمنین علیاً فی جوف‌الکعبة؛ اخبار متواتر وجود دارد که فاطمه بنت اسد، امیرالمؤمنین علی علیه‌السلام را در کعبه به دنیا آورد.»

چرا تولد امام علی علیه‌السلام در کعبه با وجود بت‌ها، یک فضیلت به‌شمار می‌آید؟

در پاسخ به شبهه‌افکنی برخی معاندین و وهابیون که هر ساله در ایام ولادت حضرت علی علیه‌السلام مطرح می‌کنند، باید به دو نکته اساسی توجه کرد.

آنها می‌گویند: «چگونه ولادت در کعبه‌ای که داخل و خارج آن پر از بت بوده، می‌تواند فضیلتی برای آن‌حضرت محسوب شود؟»

در پاسخ به این شبهه، دو رویکرد را می‌توان مطرح کرد:

۱. پاسخ نقضی: تاریخ نشان می‌دهد که آل‌زبیر و بنی‌امیه، در طول تاریخ تلاش‌های مذبوحانه‌ای انجام دادند تا با شبیه‌سازی، این فضیلت را برای شخصی به‌نام «حکیم‌بن حزام» نیز ثابت کنند.

این خود نشان می‌دهد که ولادت در کعبه را فضیلتی بزرگ می‌دانستند؛ وگرنه چرا باید برای جعل چنین روایتی تلاش می‌کردند؟ هر استدلالی که آنها برای اثبات فضیلت ولادت حکیم‌بن حزام در کعبه ارائه می‌دهند، به طریق اولی برای حضرت امیر علیه‌السلام نیز صادق است.

۲. پاسخ حلی: باید به این نکته مهم توجه داشت که کعبه دارای شرافت و قداست ذاتی است که با قراردادن چند بت در داخل یا خارج آن، هرگز از عظمت و قداستش کاسته نمی‌شود.

دلایل این شرافت ذاتی عبارتند از:

این مکان مقدس، پرستش‌گاه حضرت آدم علیه‌السلام بوده است؛

حجرالاسود که از بهشت نازل شده، در این مکان قرار گرفته است؛

پس از ویرانی در طوفان نوح، حضرت ابراهیم علیه‌السلام به فرمان الهی آن را بازسازی کرد؛

در طول تاریخ، محل عبادت و تکریم انبیای الهی بوده است.

برای روشن‌تر شدن موضوع، می‌توان این مثال را ذکر کرد: اگر در مسجدی، اشیای حرام مانند شراب قرار داده شود یا حتی کسی در مسجد مرتکب گناهی شود، آیا از قداست و عظمت ذاتی مسجد کاسته می‌شود؟ مسلماً پاسخ منفی است؛ بنابراین، وجود بت‌ها در کعبه در آن مقطع زمانی، هرگز نمی‌تواند از شرافت و قداست ذاتی کعبه بکاهد و به‌تبع آن، از فضیلت ولادت امیرالمؤمنین علیه‌السلام در این مکان مقدس نیز نمی‌کاهد.

نکته قابل تأمل دیگر در مورد این ولادت باشکوه این است که با وجود داشتن در، «فاطمه بنت اسد علیهاالسلام» از درِ کعبه وارد نشد؛ بلکه به اذن الهی، دیوار کعبه از سمت رکن یمانی شکاف برداشت و ایشان از آن طریق وارد خانه خدا شد.

ایشان سه روز تمام میهمان خداوند متعال بود. این وقایع به هیچ‌وجه اتفاقی نبوده؛ بلکه نشان از اراده خاص پروردگار دارد تا این ولادت را از سایر ولادت‌ها متمایز سازد و چنین نیز شد.

• محور دوم: نقش امیرالمؤمنین علیه‌السلام در حفظ اسلام

این محور از اهمیت ویژه‌ای در زندگی مولی‌الموحدین امیرالمؤمنین علی علیه‌السلام برخوردار است.

امیرالمؤمنین علی علیه‌السلام در حفظ دین اسلام و جان پیامبر اکرم صلی‌الله‌علیه‌وآله نقش بی‌بدیلی ایفا کردند. این حقیقت در تاریخ صحیح به‌خوبی ثبت شده است.

قرآن کریم در سوره بقره به این فداکاری اشاره می‌کند:

﴿وَمِنَ النَّاسِ مَن يَشْرِي نَفْسَهُ ابْتِغَاءَ مَرْضَاتِ اللَّهِ وَاللَّهُ رَؤُوفٌ بِالْعِبَادِ؛ و از مردم کسی هست که جان خود را برای طلب خشنودی خدا می‌فروشد و خداوند نسبت به بندگان مهربان است.﴾

این آیه به فداکاری حضرت علی علیه‌السلام در لیلة‌المبیت اشاره دارد؛ زمانی که ایشان در بستر پیامبر صلی‌الله‌علیه‌وآله خوابید تا آن حضرت بتواند، از مکه هجرت کند.

حتی اگر هیچ فضیلت و منقبت دیگری برای مولای متقیان علیه‌السلام نبود، همین یک فضیلت کافی است که در شب توطئه مشرکین مکه برای قتل پیامبر اکرم صلی‌الله‌علیه‌وآله که به لیلة المبیت معروف است، جان خود را فدای پیامبر صلی‌الله‌علیه‌وآله کرد.

در آن شب سرنوشت‌ساز، وقتی پیامبر صلی‌الله‌علیه‌وآله از توطئه مشرکین آگاه شد، به دنبال امیرالمؤمنین علیه‌السلام فرستاد و ایشان را از توطئه موجود مطلع ساخت و فرمود: «آیا حاضری امشب در بستر من بخوابی؟»

پاسخ حضرت علی علیه‌السلام بسیار معنادار بود. ایشان پرسید: «یا رسول‌الله، آیا اگر من امشب در بستر شما بخوابم، دینم سالم می‌ماند؟»

این پاسخ نشان می‌دهد که دغدغه اصلی حضرت علی علیه‌السلام نه جان خود، بلکه حفظ دین بود. وقتی پیامبر صلی‌الله‌علیه‌وآله تأیید کردند که دین ایشان سالم خواهد ماند، این مأموریت خطیر را پذیرفت.

نکته قابل تأمل این است که در آن زمان، صحابه زیادی در مدینه حضور داشتند؛ اما پیامبر صلی‌الله‌علیه‌وآله از میان همه آنها، علی علیه‌السلام را برای این مأموریت حساس انتخاب کرد. این انتخاب خود نشان‌دهنده افضلیت امیرالمؤمنین علیه‌السلام بر تمام صحابه حاضر در مدینه است.

در آن شب سرنوشت‌ساز، درحالی‌که مشرکین مصمم به ریختن خون پیامبر صلی‌الله‌علیه‌وآله بودند، این امام علی‌بن ابی‌طالب علیه‌السلام بود که با فداکاری خود، مانع از تحقق این توطئه شد.

مرحوم شیخ مفید که اهل فن به‌خوبی از اعتبار و دقت نقل‌های ایشان در کتاب «الإرشاد» آگاهند، در تفسیر آیه ﴿وَمِنَ النَّاسِ مَن يَشْرِي نَفْسَهُ ابْتِغَاءَ مَرْضَاتِ اللَّهِ﴾ و در شرح واقعه لیلة‌المبیت، تحلیل‌های شگفت‌انگیز و عمیقی ارائه می‌دهد.

ایشان می‌گوید: «امیرالمؤمنین علیه‌السلام جان خود را در راه خدا بخشید و در مسیر اطاعت الهی به فروش گذاشت. در این آیه، «يَشْرِي» به‌معنای فروختن است و حضرت علی علیه‌السلام با فداکردن جان خود در راه پیامبر صلی‌الله‌علیه‌وآله، ایشان را از توطئه دشمنان نجات داد و موجب حفظ جان رسول‌خدا صلی‌الله‌علیه‌وآله شد.»

هیچ فضیلتی با خدمت خالصانه علی علیه‌السلام برابر نیست

شیخ مفید رحمة‌الله‌علیه در ادامه به نکته بسیار مهمی اشاره می‌کند: «اگر این فداکاری حضرت علی علیه‌السلام نبود، نه‌تنها کار تبلیغ و ادای رسالت پیامبر صلی‌الله‌علیه‌وآله سامان نمی‌یافت؛ بلکه بقا و استمرار حیات آن‌حضرت نیز به خطر می‌افتاد.»

این بیان عمیق نشان می‌دهد که حفظ جان پیامبر صلی‌الله‌علیه‌وآله مرهون فداکاری امیرالمؤمنین علیه‌السلام در لیلة‌المبیت بوده است.

ایشان در تحلیل خود به این نتیجه می‌رسد که اگر امیرالمؤمنین علیه‌السلام نبود:

۱. ملت اسلام پایدار نمی‌ماند؛

۲. شریعت اسلام استوار نمی‌شد؛

۳. دعوت پیامبر صلی‌الله‌علیه‌وآله علنی نمی‌گشت.

درنهایت، شیخ مفید رحمة‌الله‌علیه چنین نتیجه‌گیری می‌کند که ارزش این عمل حضرت علی علیه‌السلام، آن‌قدر والاست که حتی کوه‌ها نمی‌توانند هم‌سنگ این تلاش‌های خالصانه باشند و هیچ فضیلتی در هیچ‌کس دیگری با این فضیلت برابری نمی‌کند.

این تحلیل عمیق نشان می‌دهد که واقعه لیلة‌المبیت، نه‌تنها یک فداکاری شخصی، بلکه نقطه‌عطفی در تاریخ اسلام بوده که تداوم و گسترش دین اسلام را تضمین کرده است.

از واقعه لیلة‌المبیت چهار دستاورد بزرگ و تاریخ‌ساز حاصل شد:

۱. حفظ اسلام؛

۲. حفظ دین؛

۳. حفظ قرآن؛

۴. حفظ جان پیامبر صلی‌الله‌علیه‌وآله.

این رویداد تاریخی چنان اهمیتی دارد که می‌توان گفت اسلامی که امروز پس از گذشت بیش از چهارده قرن به دست ما رسیده، نتیجه مستقیم فداکاری و ایثار علی‌بن ابی‌طالب علیه‌السلام است.

این افتخار بزرگی است که در تاریخ اسلام به نام امیرالمؤمنین علیه‌السلام ثبت شده است.

نکته قابل تأمل این است که ما هنوز نتوانسته‌ایم، خدمات ارزشمند حضرت علی علیه‌السلام را برای انسانیت و بشریت به‌درستی تبیین کنیم.

متأسفانه نسل حاضر از بسیاری از این فداکاری‌ها و خدمات بی‌اطلاع است. این وظیفه سنگین بر دوش حوزویان و دانشگاهیان است که:

۱. زندگی حضرت را با نگاهی نو مطالعه کنند؛

۲. این مطالعات را به‌شکلی نوین به جامعه بشری عرضه نمایند؛

۳. خدمات ارزشمند ایشان به جهان اسلام را به‌درستی معرفی کنند.

امید است به‌برکت این مولود عزیز، بتوانیم گوشه‌ای از خدمات بی‌نظیر حضرت علی علیه‌السلام را به جهانیان معرفی کنیم تا همگان دریابند که امیرالمؤمنین علیه‌السلام چه خدمات شایسته و ماندگاری را به جهان اسلام و بشریت تقدیم کرده است.

• محور سوم؛ پیوند ناگسستنی امیرالمؤمنین علیه‌السلام با قرآن

محور سوم در زندگی علی‌بن ابی‌طالب علیه‌السلام این است که ایشان در تمام عمر و حتی پس از شهادت‌شان یک لحظه از قرآن جدا نشدند.

«حاکم نیشابوری»، شافعی‌مذهب در المستدرک، جلد ۳ صفحه ۹۶، حدیث ۴۶۷۰ روایتی را نقل می‌کند که از نظر سند هیچ مشکلی ندارد.

حاکم این سند را نقل کرده و صحیح دانسته و مهم‌تر آنکه «ذهبی»، نقاد بزرگ حدیث نیز، صحت آن را تأیید کرده است.

مضمون روایت از ام‌سلمه، همسر باوفای پیامبراکرم صلی‌الله‌علیه‌وآله نقل شده که می‌گوید: از پیامبر صلی‌الله‌علیه‌وآله شنیدم که درباره امیرالمؤمنین علیه‌السلام فرمودند: «علیٌ مع‌القرآن والقرآن مع علی؛ لن یفترقا حتی یردا علیَ الحوض.»

این حدیث از نظر سند کاملاً معتبر است و باید به فقه‌الحدیث آن توجه کرد.

امیرالمؤمنین علیه‌السلام و قرآن جدایی‌ناپذیرند

وقتی متخصصان علم حدیث و جرح و تعدیل مانند: حاکم و ذهبی صحت این حدیث را تأیید می‌کنند، این امر لوازمی دارد. اولین لازمه‌اش این است که باید واژه «مَع» را در عبارت «علیٌ مع‌القرآن» تجزیه و تحلیل کنیم؛ زیرا لازمه معیت، عدم جدایی است.

لازمه اول این است که محال است که علی علیه‌السلام از قرآن و قرآن از علی علیه‌السلام جدا شود.

حضرت پیامبر صلی‌الله‌علیه‌وآله در این روایت از واژه «لن» استفاده کردند، نه «لم». اهل ادب و تحقیق می‌دانند که تفاوت اساسی میان «لن» و «لم» وجود دارد؛ «لم» برای نفی قطعی و «لن» برای نفی ابدی است.

چنانکه در قرآن می‌فرماید: «لن ترانی»؛ یعنی ای موسی! هرگز مرا نخواهی دید، نه در دنیا و نه در آخرت.

در اینجا نیز که پیامبراکرم صلی‌الله‌علیه‌وآله می‌فرمایند: «لن یفترقا»؛ یعنی هرگز قرآن از علی و علی از قرآن جدا نمی‌شوند.

پس ما دو دلیل بر عدم جدایی داریم:

۱. یکی اصل حدیث؛

۲. دیگری استفاده از واژه «لن».

باید پرسید که آیا این عدم جدایی میان علی علیه‌السلام و قرآن، چیزی جز اثبات عصمت برای علی‌بن ابی‌طالب علیه‌السلام است؟

این، مسأله محوری در زندگی اهل‌بیت و علی‌بن ابی‌طالب علیه‌السلام است و کسانی که نسبت به عصمت تردید دارند، باید به فقه‌الحدیث دقت کنند؛ زیرا «لن یفترقا» به‌معنای محال‌بودن جدایی قرآن از علی علیه‌السلام و علی علیه‌السلام از قرآن است.

مسأله عصمت امیرالمؤمنین علیه‌السلام از چند منظر قابل بررسی است. وقتی پیامبر صلی‌الله‌علیه‌وآله می‌فرماید: علی و قرآن هرگز از هم جدا نمی‌شوند، این پرسش مطرح می‌شود که اگر لحظه‌ای معصیت –نعوذبالله– رخ دهد، آیا این جدایی از قرآن محقق نمی‌شود؟

از آنجا که حدیث شریف با تأکید بر عدم انفکاک دائمی تصریح دارد، این خود دلیلی بر عصمت آن حضرت است.

عصمت امیرالمؤمنین علیه‌السلام تنها محدود به این روایت نیست. آیه مباهله نیز شاهد دیگری بر این مدعاست.

«خطیب بغدادی» و ابن‌طلحه و دیگر علمای اهل‌سنت تصریح کرده‌اند که مراد از «انفسنا» در آیه مباهله، علی‌بن ابی‌طالب علیه‌السلام است؛ یعنی علی علیه‌السلام نفس پیامبر صلی‌الله‌علیه‌وآله است. وقتی پیامبر صلی‌الله‌علیه‌وآله معصوم و افضل بر تمام انبیاء علیهم‌السلام است، نفس او نیز باید از همین مقام برخوردار باشد.

• محور چهارم: نقش حضرت در جهاد

در بخش چهارم به نقش حضرت در جهاد می‌پردازیم.

شیخ صدوق رحمة‌الله‌علیه در معانی‌الاخبار (جلد ۱، صفحه ۳۰۹) روایتی مسند از امیرالمؤمنین علیه‌السلام نقل می‌کند:

«إنَّ الجِهادَ بابٌ مِن أبوابِ الجَنَّةِ فَتَحَهُ اللهُ لِخاصَّةِ أولیائِهِ؛ جهاد دری از درهای بهشت است که خداوند آن را برای خواص از اولیای خود گشوده است.»

به‌گواهی تاریخ و به‌شهادت روایات شیعه و سنی، حضرت علی علیه‌السلام در تمام غزوات[به‌جز تبوک] پیامبر صلی‌الله‌علیه‌وآله از جمله در جنگ‌های اُحُد، حمراءالاسد، بدر، خیبر و دیگر جنگ‌ها در صف مقدم نبرد حضور داشت.

تاریخ گواه است که نقش محوری در تمام این نبردها بر عهده امیرالمؤمنین علیه‌السلام بود. ایشان نه‌تنها در خط مقدم می‌جنگید؛ بلکه عمدتاً سرنوشت نبردها را نیز تعیین می‌کرد.

این مجموعه فضائل – عصمت، همراهی با قرآن و شجاعت در میدان نبرد– تصویری جامع از شخصیت بی‌نظیر امیرالمؤمنین علیه‌السلام ارائه می‌دهد.

البته تبیین کامل این مباحث، به‌ویژه مسأله عصمت، نیازمند بحث‌های تفصیلی است که در حوزه‌های علمیه، به‌ویژه حوزه مقدسه قم، باید به‌طور مبسوط به آن پرداخته شود.

• محور پنجم: اهمیت جهاد در راه خدا

اهمیت جهاد در راه خدا را می‌توان در سخن ارزشمند شیخ مفید رحمة‌الله‌علیه در کتاب «الإرشاد» یافت. ایشان بیان می‌دارد: «فَهُوَ الجِهادُ الَّذی بِهِ قَواعِدُ الإسلامِ وَسَقَطَ بِهِ ثُبوتُها شَرائِعُ المِلَّةِ وَالأحکامِ فَقَد تَخَصَّصَ مِن أمیرالمؤمنینَ بِهِ مُشتَهِرُ ذِکرُ العام؛ یعنی جهاد امیرالمؤمنین علیه‌السلام همان جهادی است که پایه‌های اسلام را محکم کرد و موجب استقرار شریعت و احکام الهی شد. این جهاد چنان اهمیتی داشت که نام مبارک حضرت را در تاریخ جاودانه ساخت.»

این میراث گران‌بها امروز نیز اهمیت خود را حفظ کرده است. در عصر حاضر، همچون دوران صدر اسلام، شاهد شکل‌گیری جبهه‌ای گسترده علیه ارزش‌های اسلامی هستیم.

دشمنان در سراسر جهان، اصل اسلام، قرآن، مذهب و تشیع را هدف قرار داده‌اند. در چنین شرایطی، پیروی از سیره امیرالمؤمنین علیه‌السلام در دفاع از دین، ضرورتی انکارناپذیر است.

همان‌گونه که آن‌حضرت با شمشیر خود از اسلام دفاع کرد، امروز نیز باید در برابر کسانی که با اصل دین به مخالفت برخاسته‌اند، ایستاد و نگذاشت کوچک‌ترین آسیبی به اسلام و قرآن وارد شود.

این مقاومت و پایداری، استمرار همان راه مقدسی است که امیرالمؤمنین علیه‌السلام بنیان نهاد.